

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МІНІСТЕРСТВО ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ
ВІННИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

ІМ. М.І. ПИРОГОВА

Кафедра філософії та суспільних наук

**ФІЛОСОФІЯ
В СУЧАСНОМУ НАУКОВОМУ
ТА
СОЦІАЛЬНО - ПОЛІТИЧНОМУ
ДИСКУРСАХ**

МАТЕРІАЛИ ДОПОВІДЕЙ ТА ВИСТУПІВ

**ІІІ-ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ
НАУКОВО - ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ
З МІЖНАРОДНОЮ УЧАСТЮ**

17 листопада 2022 року

ВІННИЦЯ 2022

УДК: 1(091):004.83

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР

**академік Національної академії медичних наук України,
ректор ЗВО Вінницького національного медичного університету
ім. М.І. Пирогова,**

**доктор медичних наук, професор, професор ЗВО кафедри нормальної фізіології
Мороз Василь Максимович**

ЗАСТУПНИКИ ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА

проректор ЗВО з наукової роботи

**Вінницького національного медичного університету ім. М.І. Пирогова,
доктор медичних наук, професор, професор ЗВО кафедри нормальної фізіології
Власенко Олег Володимирович**

**Професор ЗВО кафедри філософії та суспільних наук
Вінницького національного медичного університету ім. М.І. Пирогова,
доктор філософських наук, професор
Вергелес Костянтин Миколайович**

Редакційна колегія:

Харьковченко Євген Анатолійович доктор філософських наук, професор, завідувач ЗВО кафедри релігієзнавства філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Куліш Павло Лаврентійович кандидат філософських наук, доцент, доцент ЗВО кафедри філософії та суспільних наук Вінницького національного медичного університету ім. М.І. Пирогова (ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР)

Мельник Віктор Мирославович, кандидат політичних наук викладач ЗВО кафедри політології філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Філософія в сучасному науковому та соціально-політичному дискурсах. Матеріали доповідей та виступів III всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю 17 листопада 2022 року Вінниця 2022. ТОВ «Друк плюс». – 180 с.

ISBN 978-7120-7791-39-0

Збірник містить матеріали доповідей та виступів учасників III всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «**Філософія в сучасному науковому та соціально-політичному дискурсах**», яка відбулась у Вінницькому національному медичному університеті ім. М.І. Пирогова 17 листопада 2022 року з нагоди святкування Міжнародного дня філософії. У поданих матеріалах висвітлюється широке коло актуальних проблем розвитку філософських дисциплін від минулих часів до сучасних. Збірник адресовано науковцям, вищої та середньої освіти, аспірантам, магістрантам, пошукувачам, студентам та всім хто цікавиться філософією й гуманітарними дисциплінами.

Матеріали подані в авторській редакції. Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен, посилань, грамотність, літературний стиль та інших відомостей. Редколегія залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали. Рукописи не повертаються. Організатори конференції та члени редколегії не завжди поділяють думки учасників (авторів).

Рекомендовано до друку Вченою радою Вінницького національного медичного університету ім. М.І. Пирогова протокол № 4 від 24 листопада 2022 р.

УДК: 1(091):004.83

ISBN 978-7120-7791-39-0

Беднарчик Т.Р.,
к.філос.н., доцент,
доцент ЗВО кафедри філософії та суспільних наук
Вінницький національний медичний університет
ім. М.І. Пирогова
м. Вінниця, Україна
Беднарчик М.В.,
викладач вищої категорії,
Вінницький медичний коледж ім. Д.К. Заболотного
м. Вінниця, Україна

МОРАЛЬНО-ЕТИЧНІ РІШЕННЯ ЛІКАРІВ В РОКИ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ ТА СОЦІАЛЬНИХ ПОТЯСІНЬ 1917-1921 РОКІВ

Практикуючий лікар, як в наш час, так і в минулі епохи, повною мірою занурений у суспільне життя, розуміє переживання пацієнтів та їхніх близьких, соціальні проблеми, успіхи та невдачі державної політики у сфері охорони здоров'я та супутніх галузях. Перша половина ХХ століття близька нам, не зважаючи на сторічну віддаленість, оскільки запити та проблеми становлення громадянського суспільства залишаються на диво схожими. Так само залишаються відкритими питання забезпечення державності та національних пріоритетів України. Захист демократії та вміння розумно розпорядитися революційною свободою постають викликом для мислячих людей. Ми не ставимо за мету системно порівнювати становище і роль спільноти лікарів в 1917-1921 роках та в наш час, але відповідні паралелі неодмінно виникають. Також відзначимо, що в полі розгляду знаходяться події і тенденції Наддніпрянської України як колишньої частини Російської імперії без урахування ситуації в Галичині та на Буковині в складі Австро-Угорщини та відразу після її розпаду в 1918 р.

Відзначимо, що лікарі, як фахова спільнота, були втягнені у процес реформування соціальної політики медицини, зокрема на землях Російської імперії задовго до 1917 р. Велику роль відіграло становлення земської медицини в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст., що поклало на медиків цієї структури функцію соціальної опіки над населенням в усьому різноманітті тогочасних верств. Земські лікарі славилися своїми вміннями, досвідом, дієвим гуманізмом та авторитетом у місцевих громадах. Загальнодержавні з'їзди «Товариство російських лікарів в пам'ять М.І. Пирогова» активізували громадянську позицію медиків. Відзначимо, що VI З'їзд Пироговського товариства відбувся у Києві в 1896 р. Там же в 1898 р. скликали Х З'їзд російських природодослідників та лікарів. Професійна та громадська активність медиків особливо

посилилася у зв'язку із розгортанням мережі Російського товариства Червоного Хреста в роки Російсько-Японської війни 1904-1905 років. Революція 1905-1907 років поставила питання докорінних змін у політичному, суспільному та економічному житті, і все це залишило значний відбиток у свідомості лікарів.

Національне питання було однією з тіньових чи «не публічних» тем у громадських інтересах медиків того часу. Проте це питання так чи інакше привертало увагу інтелектуалів. По-перше, майже публічно схвалювалося «посунення німців» з російської науки та медицини. Це вважалося чимось на кшталт «продовження справи Михайла Ломоносова» і відповідало «русофільству» державної політики [6, с. 28]. По-друге, мемуаристика свідчить, серед лікарів було прийнято звертати увагу на національність колег та пацієнтів. При потребі, національній ментальності особи приписували її успіхи, невдачі чи особливості.

З контексту вивчених джерел випливає, що перед 1917 р. лікарі мали один значний привілей – казати правду на поставлені запитання. Саме правди чекали від лікаря чи медика-науковця представники усіх станів тогочасної держави включно з можновладцями. Високі моральні якості лікаря поставали чи не головною чеснотою лікаря, на яку розраховувало суспільство. Навіть за несприятливого перебігу лікування чесність запобігала репутаційним втратам у таких випадках. Присяга лікаря того часу чітко проголошувала ці ідеї: «Обіцяю бути справедливим до своїх товаришів-лікарів і не ганьбити їх особистості, проте, якщо цього потребує користь хворого, казати правду прямо і незважаючи на особистості» [7, с. 18].

Напередодні Першої світової війни лікарі залишалися певним станом чи різновидом «різночинців» у ієрархічній структурі суспільства і, за великим рахунком, не належали до еліти країни. Військові лікарі не вважались повноцінними членами «офіцерських зібрань» і носіями полкових традицій. Лікарі на службі мали статус «військових урядовців» і носили цивільні звання згідно «Табелю про ранги». Такий самий другорядний статус мали військові інженери, зв'язківці, транспортники. Військовий лікар міг розраховувати лише на особисте приязне ставлення з боку кадрових офіцерів у випадку встановлення дружніх відносин. З початком Першої світової війни в 1914 р. медицина швидко мілітаризувалася. Десятки тисяч лікарів були мобілізовані до війська, де їм довелося працювати як в бойових підрозділах на передовій, так і в численних госпіталях. Земські лікарні прифронтової зони безпосередньо приймали поранених, а тилові лікарні тісно співпрацювали з госпіталями. Досвідчені «цивільні» лікарі постійно залучалися до консультування лікування поранених та хворих у госпіталях. Нагадаємо, що медичні установи для «нижніх чинів» та офіцерів існували окремо, що відображало існуючу стану диференціацію населення Російської імперії.

Реформа системи військової медицини, яка охопила армію з 1914 р., за оцінкою лікарів, була вкрай недолугою. Йдеться про зміну підпорядкування медичних установ. Начальники госпіталів та медичних служб, які були лікарями і мали звання урядовців, опинилися під контролем менших за званнями кадрових штаб-офіцерів. Штабне начальство отримало можливість звільняти з посад лікарів, керувати матеріальним забезпеченням медустанов, що часто призводило до нехтування їхніми негайними потребами [4, с. 54, 66, 69, 70, 73]. З нашого сучасного погляду досить дивною є конкуренція військової структури з Червоним Хрестом. Військові медики інколи були незадоволені запопадливою прихильністю армійського командування до цивільних представництв ЧХ. Очевидно, що проблема відображала стану нерівності у Російській імперії, оскільки протекцією користувалися ті установи, засновниками яких були представники вищої знаті [4, с. 71, 72]. В цілому, ЧХ в 1914-1917 роках відіграв велику позитивну роль у організації медичної та гуманітарної допомоги, транспортування, розміщення та лікування поранених. Надзвичайно важливим і ефектним проявом громадської активності стала діяльність Всеросійського земського союзу допомоги хворим і пораненим воїнам. Волонтерська за суттю організація надавала, зокрема, медичні послуги і спиралася на широкі верстви населення. Повертаючись до роботи медиків в умовах війни, вкажемо на моральну проблему нового типу – необхідність «відсіювати» серед добровольців некомпетентних осіб, або тих, хто порушував дисципліну чи мав інші цілі, ніж жертвна робота.

Отже, на момент Лютневої революції 1917 р. переважна більшість лікарів мала ліберальні погляди, визнавала суттєві вади державно-політичної системи Російської імперії і необхідність змін. Громадянська активність і ліквідація станових привілеїв вважалися нормальними і закономірними. Лікарі, що мали визначену політичну позицію, навіть лівого спрямування, переважно були поміркованими і толерантно ставилися до вподобань своїх колег. Національні інтереси окремих народів у контексті революції були малозрозумілі медикам-росіянам, проте очевидні для лікарів, які належали до цих національностей. Перший рік революції був «щасливим» і сповненим надій. Головною проблемою поставала організація системи влади. Установи Тимчасового уряду, новостворені численні комітети та навіть Центральна Рада сприймалися як щось нове, що лише має сформувати дієві прогресивні органи влади. Тому для лікарів вже існуючі установи були більш вагомими та авторитетними: мережа медичних закладів та відповідних управлінь, місцеві органи влади, земства, Червоний Хрест, склади матеріального забезпечення, консульства іноземних держав. Саме там лікарі та адміністратори лікарень і госпіталів шукали і знаходили реальну підтримку.

Часта і швидка зміна влади в Україні 1917-1920 років поставила перед практикуючими лікарями і керівниками медичних установ питання якщо й не про співпрацю, то принаймні про необхідну взаємодію з державними установами. При чому, лікарям досить часто доводилося приховувати справжні власні погляди та уподобання. Основним мотивом такого замовчування власних поглядів у відносинах з різними типами « нової влади » ставав захист від розправ та репресій над хворими чи персоналом лікарні чи госпіталю. В березні-квітні 1917 р. в такій ситуації опинилися лікарі-монархісти. Із встановленням влади Української Народної Республіки деяким госпіталям колишньої російської армії довелося змінити місце свого розташування і залишити елітні приміщення. Зокрема, таке відбувалося у Києві. Проте українська влада не переслідувала пацієнтів військових госпіталів і не « фільтрувала » персонал щодо політичних поглядів.

До жахливих наслідків привела навала російських більшовиків « муравйовців » в січні-лютому 1918 р. Їхнє вторгнення в Україну позначилося масовим терором проти представників « буржуазії », активістів українського національного руху та російського офіцерства. Крім іншого, фільтрації підлягали пацієнти госпіталів і лікарень. Розправи над « неугодовними » навіть в медичних установах були звичним явищем з боку більшовиків. Зокрема, зберігся опис погрому в одному з госпіталів у Києві: « Вдень ми дізналися, що до госпіталю Великої княгині Ольги Олександрівни увірвалися червоні, вбили декількох поранених офіцерів і, роздягнувши, побили сестер на очах старшого лікаря, який марно намагався захистити і сестер, і хворих. Доктор Микола Степанович Мокін поплатився важким нервовим розладом » [6, с. 132].

Важливим моральним рішенням медиків тих бурхливих часів стала організація допомоги затриманим та в'язничним арештантам. Особлива потреба в цьому з'явилася після проведення масових арештів у Києві згаданими вище « муравйовцями » в 1918 р. Новоявлені загарбники не збиралися годувати чи підліковувати декілька тисяч затриманих. Лікарям вдалося добитися права відвідувати місця утримання в'язнів, мотивуючи свої дії « запобіганням спалаху епідемії ». Затриманим надавали посильну моральну та харчову допомогу. Через лікарів та медсестер нелегально передавалася важлива інформація щодо запобігання новим арештам чи навіть протистояння діючій « владі » [6, с. 134-136]. Подібні завдання ставили перед собою медики інших міст та місцевостей України. Коли часта зміна влади стала реальністю, то траплялося, що представники Червоного Хреста передавали діючим лікарням чи медпунктам при в'язницях додаткові кошти чи продукти напередодні вторгнення у населений пункт ворожих військ [6, с. 147-156].

Калейдоскопічні зміни політичних режимів не сприяли авторитетності розпоряджень чергової « нової » влади. Як вже відзначалося,

нормальне функціонування медичних установ і захист пацієнтів і робочого колективу завжди були в пріоритеті адміністраторів. Тому головні лікарі дозволяли собі ігнорувати недолугі розпорядження чи відстрочувати їх виконання, наскільки це дозволяли обставини. Звичною справою стало приховування справжніх імен пацієнтів з метою захисту їх від репресій. З цією ж метою до штату лікарень під чужими документами могли зараховувати осіб, які перебували у розшуку. Головні лікарі самі або через довірених осіб підробляли чи підміняли документи, які засвідчували особу чи дозволяли пересуватися по країні тим, хто потребував такої надзвичайної підтримки. Медики не вважали такі маніпуляції чимось аморальним чи протиправним. Відзначимо, що в цей надзвичайний час сталого «державного права» чи авторитетних законів не існувало [6, с. 128, 147].

Окремо згадаємо важливу роль психіатричних клінік у захисті переслідуваних у 1917-1920-х роках. Тогочасне суспільство ставилося до психічно хворих з досить великим співчуттям, можливо навіть більшим, ніж в наш час. Посттравматичний стресовий розлад несподівано для суспільства став масовим явищем з 1914 р. Кількість жертв ПТСР різко зросла у зв'язку із масовою практикою терору в 1918-1921 роках. Проблема стосувалась усіх різноманітних сторін конфліктів, а довіра до медицини і медичної науки щодо швидкого винайдення методів лікування і суттєвого оздоровлення були досить високими. Тому навіть структури Надзвичайної Комісії більшовиків за певних обставин були готові консультуватися із фаховими психіатрами щодо стану затриманих, симуляції ними хвороби, з'ясування перспектив їхнього одужання. Це давало можливість декого рятувати від терору. Зокрема, залишилися свідчення про таку роль Вінницької психіатричної лікарні. Авторитетний психіатр Леон Дорошкевич (1866-1931) дотримувався методики вивчення психічного стану привезених на експертизу в'язнів, але не викривав симулянтів, що давало їм шанс уникнути страти [1, с. 178-179].

Оскільки кожній протиборствуючій стороні було важко закріпитися протягом 1918-1920 років, то авторитет Червоного Хреста, якій потенційно мав міжнародну підтримку і формальну незалежність від влади, залишався достатньо високим. Російські більшовики оголосили відділення Червоного Хреста в Україні осередками контрреволюції лише влітку 1919 р. До цього випадку радянської влади працівники організації надавали помітну гуманітарну та медичну допомогу і дійсно допомагали відвести від переслідування багато осіб [6, с. 148, 149, 154]. Влада УНР системно співпрацювала з Товариством ЧХ і всіляко сприяла міжнародним контактам [2, с. 84-88]. Яскраві приклади системної співпраці земств, медичних установ та Товариства Червоного Хреста ми бачимо у біографії Подільського губернського старости часів Гетьманату Сергія Кисельова (1877-1937). Він, будучи фаховим юристом, ще в 1904 р. долучився до

благодійної діяльності з опіки дитячими притулками, в роки російсько-японської війни 1904-1905 років працював у Товаристві Червоного Хреста Подільської губ. З 1911 р. – на високій посаді гласного Подільських губернських земських зборів. Будучи головою земства Проскурівського повіту, зокрема, керував лікарсько-санітарною комісією. З початком Першої світової війни С. Кисельов знову почав працю в Товаристві Червоного Хреста та виїздив на фронт. Незважаючи на службу в державних органах Української Держави гетьмана П. Скоропадського в 1918 р. і тимчасове затримання після відновлення УНР С. Кисельов знову повернувся до роботи на благо народу в структурі Подільського комітета Червоного Хреста (1919 р.). В цей складний час активних бойових дій та епідемії тифу йому вдалося організувати співпрацю з представниками Червоного Хреста США та отримати для фондів товариства суттєву матеріальну допомогу [5, с. 4-23].

Найвищою формою служіння лікарів народу України в 1917-1921 роках стала праця з розбудови державності та захист національних інтересів. Серед плеяди жертвних медиків привертають увагу Іван Липа (1865-1923), земський лікар, військовий лікар в 1914-1917 рр., український літератор та громадський діяч, співзасновник «Братства тарасівців», міністр релігійних культів уряду УНР. З Вінницею пов'язана доля громадського діяча та дипломата УНР Миколи Стаховського (1879-1948), який був лікарем Товариства Червоного Хреста в роки Російсько-Японської війни 1904-1905 рр., довгий час працював за фахом у Вінниці та Проскурові.

Одним з героїв збройного захисту України був лікар та громадський діяч Іван Луценко (1863-1919). Фаховий військовий лікар та науковець, учасник Першої світової війни, він віддав багато зусиль українському національному рухові на півдні України, зокрема, в Одесі. З початком Української національної революції 1917 р. був обраний до складу Центральної Ради, де послідовно відстоював ідеї самостійності. Був головою Одеської української військової ради, делегатом трьох Всеукраїнських військових з'їздів. Весною 1919 р., в критичний для оборони України час очолював 1-й Подільський січовий курінь. Загинув у бою 7 квітня 1919 р. поблизу м. Красилів [3, с. 119-122; 8, с. 256]. І. Луценко повною мірою пройшов шлях відданості своєму народу, який може випасти на долю лікаря в часи національної революції! Сотні інших лікарів України самовіддано лікували та рятували населення, протистояли епідемії тифу, служили в армії УНР.

Отже, напередодні революції 1917 р. переважна більшість лікарів сповідувала ліберальні цінності, визнавала недолугість станової диференціації населення та суттєві вади державно-політичної системи Російської імперії, мала досвід громадянської активності. Спільнота медиків очікувала від революційних подій та демократизації суспільства

прогресивних результатів. Із розгортанням терору та військових дій лікарі залишалися дієвими гуманістами і сумлінно виконували обов'язки. Серед кращих діячів Української національної революції медики були представлені достатньо широко. Також констатуємо, що для політичних опонентів та воюючих сторін 1917 – 1921 років лікарі ще залишалися моральними авторитетами, і ця обставина інколи давала їм можливість захищати хворих, поранених і нужденних від надмірної жорстокості окупантів різного політичного спрямування.

Література:

1. Горліс-Горський Ю. «Ми ще повернемося!»: Спогади. Повість. Поезії. Документи. Листування / Р. М. Коваль. Бібліотека Історичного клубу «Холодний Яр». – Київ: Історичний клуб «Холодний Яр»; Вінниця: ДП «Державна картографічна фабрика», 2012. – 432 с.
2. Кармалюк С., Кармалюк Ю. Соціальна допомога цивільному населенню та армії Українським Товариством Червоного Хреста в 1919-1920 рр. // Питання історії України: зб. наук. пр. – Чернівці: Технодрук, 2011. – Т. 14. – С. 84-88.
3. Коваль Р. Багряні жнива української революції: 100 історій і біографій учасників Визвольних змагань. Воєнно-історичні нариси / Вступ. слово Л. Череватенка. Вид. друге, випр. і доповн. – К.: Діукор, 2006. – 404 с.
4. Кравков В. П. Великая война без ретуши. Записки корпусного врача / В. П. Кравков. – М. : Вече, 2016. – 432 с.
5. Кравчук О. М., Ратушняк І. І., Завальнюк К. В. Сергій Кисельов: віхи біографії / Подільський губернський староста Сергій Кисельов (1877-1937) у документах епохи / Автори-упорядники: О. М. Кравчук, І. І. Ратушняк, К. В. Завальнюк. – Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016. – 282 с.
6. Лодыженский Ю. И. От Красного Креста к борьбе с Коминтерном / Ю. И. Лодыженский. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Айрес-прес, 2013. – 576 с.
7. Текст присяги, которую приносили молодые врачи по окончании Императорской Военно-медицинской академии / Лодыженский Ю. И. От Красного Креста к борьбе с Коминтерном / Ю. И. Лодыженский. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Айрес-прес, 2013. – 576 с.
8. Тинченко Я. Офіцерський корпус Армії Української Народної Республіки (1917-1921): Наукове видання. – К.: Темпора, 2007. – 536 с.